

Martin Holý

EXERCITIA AULARUM. DNY VŠEDNÍ A SVÁTEČNÍ PÁŽAT NA DVOŘE FERDINANDA I. V POLOVINĚ 16. STOLETÍ VE SVĚTLE DVOU DOCHOVANÝCH INSTRUKCÍ

Jednu z alternativ šlechtické výchovy a vzdělávání v 16. století představovala různě dlouhou dobu trvající pážecí služba u panovnického dvora ve Vídni či později v Praze. Cílem této studie, jejíž nedílnou součástí tvoří přiložená edice, je na základě analýzy dvou dochovaných a dosavadní historiografií badatelsky nevyužitých instrukcí Ferdinanda I. podat přinejmenším základní charakteristiku této formy dobové výchovy a vzdělávání urozených vrstev habsburského soustátí. Pokusíme se zodpovědět alespoň některé z otázek, které před badatele toto (dosud v podstatě opomíjené) téma staví. Jaký byl denní program pážat – edlknobů?¹⁾ Lišil se přitom

---

¹⁾ V dobových pramenech je pro převážně šlechtické chlapce, kteří tuto formu výchovy a vzdělávání společenské elity absolvovali, užíván spíše než pojem „páže“ (Page apod.) termín „Edlknabe“, v jazykově českých pramenech pak „edlknob“. Vedle obou příloh k článku srov. např. Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol, *O stavu rytířském a rozmnožení jeho...*, b.m. b.d., s. 93, 146 (Knihovna Historického ústavu AV ČR, sign. D 312); Věra PETRÁČKOVÁ – Jan VOGELTANZ – Alena ŠIMEČKOVÁ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, passim.

všední den od svátku? Jaké byly povinnosti chlapců, kde byli ubytováni a jak se stravovali? V čem spočívala úloha preceptora a hofmistra pážat?

Na druhou stranu nelze čekat, že rozbor obou instrukcí napomůže objasnit některé další otázky, které by jinak jistě přicházely v úvahu, neboť zkrátka takové informace neobsahují (bohužel stejně jako například badatelsky hojně užívané „Hofstaatsverzeichnisse“). Jednou z nich je například problematika teritoriální a sociální skladby edlknobů. Tuto i řadu dalších otázek bude muset zodpovědět teprve budoucí výzkum, předkládaný článek představuje jen dílčí sondu do zatím minimálně zkoumané problematiky a nečiní si ambice podat komplexnější obraz. Ten by musel vycházet ze studia mnohem širšího, byť fragmentárně dochovaného spektra pramenů úřední i soukromé povahy, které by navíc bylo třeba studovat pro delší časové období. Přesto snad tato studie přispěje k zaplnění určité mezery, která v bádání o podobě dvorské výchovy šlechty v 16. století bezesporu existuje.²⁾

Obě dochované instrukce jsou uloženy ve fondu Instruktionen v oddělení Hofkammerarchiv, Österreichisches Staatsarchiv Wien, sign. 84. První z nich (fol. 3r-15r) byla vydána Ferdinandem I. v Praze 20. srpna 1549 pro hofmistra pážat

---

²⁾ V současnosti se sice některá badatelská centra v Čechách a na Moravě věnují výzkumu určitých aspektů dvorského života habsburské monarchie v 16.-18. století systematictěji (a to nejen v jihočeském okruhu historiků, nýbrž i v Praze, Brně, Vídní aj.), ale pážecí výchova mezi ně v podstatě nepatří. Té se – zvláště pokud jde o panovnický dvůr – dostala v různých studiích pouze okrajová pozornost, jež se navíc prakticky vůbec nesoustředila na její obsah, spíše se snažila zachytit konkrétní jména osob, jež byly po určitou dobu edlknoby panovníka. Vzhledem k neexistenci výčtu jednotlivých pážat v poměrně hojně zkoumaných soupisech dvořanů (tzv. „Hofstaatsverzeichnisse“) z 16. století (teprve v roce 1612 se v tomto typu pramenů objevují konkrétní jména edlknobů: viz Jaroslava HAUSENBLASOVÁ /ed./, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576-1612*, Praha 2002, s. 424) to však byla práce nadmíru obtížná. Část z této novější literatury zachycuje přehled bádání o dvorech habsburských panovníků z pera Václava Bůžka. Srov. TÝŽ, *Dvůr habsburských císařů v letech 1526-1740 a historiografie na prahu 21. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 5-32. Pro dokreslení dosavadního stavu bádání o pážecí výchově lze také uvést jen několik let starý citát, jímž Petr Maťa badatelsky poctivě na základě znalosti dosavadní literatury a také řady pramenů k habsburským dvorům charakterizoval pážecí výchovu: „Nemáme zatím příliš jasnou představu o tom, jaké bylo složení pážecího dorostu, **ani jak vypadala jejich výuka**“. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, Praha 2004, s. 318. Je však zapotřebí říci, že – jak dále v textu uvidíme – se tento autor i bez znalosti detailů příliš nespřel, když soudil, že „vše nasvědčuje tomu, že v centru pozornosti stála široká paleta rytířských cvičení a cizích jazyků“. Tamtéž, s. 318. Ostatně pro rudolfinskou dobu to již dříve konstatovali Jaroslava HAUSENBLASOVÁ – Zdeněk HOJDA, *Pražský rudolfinský dvůr mezi Hradem a městem*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků* (= Opera historica 3), České Budějovice 1993, s. 117.

(„*edl knaben hoffmaister*“) Wilhelma von Pollerstras.³⁾ Zachována je v originále. Druhá (fol. 29r-33v), jež bohužel neobsahuje dataci a je opisem originálu, byla určena pro preceptora edlknobů („*edl knaben preceptor*“). Jeho jméno zde ovšem uvedeno není. Snad jím byl Sigmund Winkhler.⁴⁾ Obsahová i textová analýza obou textů naznačuje, že je úzce svázána s první instrukcí, a lze tudíž právem předpokládat její vznik v době nepříliš vzdálené od té první.

* * *

Jak uvedené prameny ukazují, vstávali edlknobové ve všední dny v létě i v zimě kolem páté hodiny. Než opustili lůžko, měli se pokřížovat a pomodlit se třikrát *Pater noster* a třikrát *Ave Maria*. Instrukce určovala, aby ti větší z nich (bez jasného udání věku) vstávali dřív než ti mladší. Dále bylo pážatům předepsáno, aby se oblékla, umyla si obličej i ruce a učesala se. Ten z chlapců, který byl hotov dříve, si měl vzít modlitební knihu a podle preceptorova nařízení odříkat některou z modliteb. Poté byli vybráni dva nejstarší z nich (případně i více), kteří šli s podpreceptorem – a pokud ten nemohl, tak s hofmistrem – ke dvoru. Zde měli sloužit panovníkovi při ranní mši před oltářem „*mit dem windliechtern*“ se vši zbožností a úctou. Poté, co bohoslužba skončila, bylo zapotřebí, aby tyto „*windliechter*“ odevzdali do „*licht chamrer*“. Pak se podpreceptor s nimi vracel zpět k ostatním pážatům.⁵⁾

---

³⁾ Ve stejné funkci byla tato osoba přinejmenším ještě v dalším roce. Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále ÖStA Wien, HHStA), Handschriftensammlung, sign. W 1047 (*Ordinari Hofstaat* Ferdinanda I. z roku 1550), s. 28.

⁴⁾ Osoba tohoto jména se pravděpodobně v roli preceptora vyskytuje ve složce, jež kromě instrukcí obsahuje ještě další materiály, zejména účetní povahy, které vznikly v souvislosti s pážecím organismem Ferdinanda I. Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (dále ÖStA Wien, FHKA), Instruktionen, sign. 84, fol. 17r-27v, 37r-47v (Winkhler zde uveden na fol. 27v, bohužel v seznamech dvořanů jmenovaného Habsburka jej není možné nalézt, protože tyto „Hofstaatsverzeichnisse“ ze sledované doby vůbec neobsahují informace o edlknobech, ani osobách, jež je měly na starosti: viz Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR /Hg./, *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei /1749/. 2. Band. Aktenstücke 1491-1681*, Wien 1907, s. 160-171). Jde zejména o seznam platů osobám, jež se pohybovaly v okolí pážat a v zásadě podléhaly jejich hofmistroví (případně nejvyššímu štolbovi) a soupis výdajů v souvislosti s vydržováním edlknobů („*edlen knaben underhaltung*“). Žádný seznam konkrétních pážat zde však nenajdeme. Protože nám v tomto článku jde pouze o charakteristiku obsahu pážecí služby v polovině 16. století, bude k dalším uvedeným pramenům v předkládané studii přihlédnuto jen okrajově.

⁵⁾ ÖStA Wien, FHKA, Instruktionen, sign. 84, fol. 5v-6r. I přes konzultaci s několika odborníky se mi nepodařilo jednoznačně určit charakter této služby „*mit den Windtlichtern*“. Jde zřejmě o nějakou lucernu (příp. svícen). V takovém významu se toto slovo v instrukci vy-

Ta mezitím mezi pátou až šestou absolvovala mši v některém z kostelů blízkých jejich ubytování, kterou dopředu domluvil hofmistr tak, aby se bez problémů stihl další program. Bezprostředně po bohoslužbě, od šesti hodin, totiž začínal preceptor s dopolední výukou pážat, jež probíhala až do devíti hodin. Pokud možno co největší části z ní se měli zúčastnit i dva výše zmínění edlknobové, kteří se vrátili ode dvora. Pokud by hrozilo, že něco zameškají, měl se jim preceptor věnovat o to déle. Kde přesně výuka probíhala, je poněkud nejasné. Instrukce užívají pojmu škola („*schuel*“), ale zda se nacházela ve stejném domě, kde vždy většina z chlapců dostávala stravu (tedy v domě vyhrazeném jejich hofmistrově), nevíme. Po deváté hodině byla pážata znovu rozdělena do dvou skupin. První z nich (v počtu osmi) odešla ke dvoru, kde měla panovníkovi sloužit u tabule. Poté co Ferdinand I. skončil se stolováním, dostala zde spolu s podpreceptorem také najíst a následně se vrátila zpět do školy.⁶⁾

Druhá část, ta většinová (k tomu viz dále), dostala mezi čtvrt na deset a půl desátou snídani („*fruema*“). Po ní se mohla až do dvanácti věnovat všelijaké kratochvíli (například šermu), cvičit se v hudbě (ve hře na flétnu), zpěvu či v jiném umění podle toho „*zu weme ain ieder lust vnd aigenschaft hat*“. Od dvanácti do tří hodin pak pokračovala výuka, které se již mělo znovu účastnit těch osm pážat, sloužících daný den u panovníkovy tabule. Instrukce určovala diferencovaný přístup preceptora k jednotlivým žákům podle jejich věku. Ty nejmenší, kteří ještě neuměli číst ani se sami modlit a také neznali latinu, měl vyučovat odděleně od ostatních.⁷⁾ Především je měl naučit modlit se. Při dopoledním i odpoledním vyučování měly být užívány knihy takových autorů, které by chlapci mohli pochopit (byly tudíž přiměřené jejich věku) a jež by jim byly co nejvíce k užitku.⁸⁾

Preceptor neměl do školy k pážatům nikoho pouštět, pochopitelně s výjimkou hofmistra a podpreceptora. Pokud by jak v době výuky, tak i v jinou dobu přišel za edlknoby některý z jejich přátel či kdokoli jiný, nesměl sám vejít v kontakt s některým z nich. Musel se obrátit na preceptora či hofmistra a za přítomnosti alespoň jednoho z nich se pak mohl setkat se „svým“ pážetem, mluvit s ním, či mu od někoho předat vzkazy (ať už ústní, či písemné).⁹⁾

---

skytuje. Srov. tamtéž, fol. 12r. Jinak bude dále odkazováno především na instrukci hofmistrově, jež je výrazně podrobnější. Kratší text druhé instrukce ji pak v mnohém opakuje, pochopitelně však i on je předmětem předložené analýzy, neboť mj. přináší i některé informace, které v instrukci hofmistrově chybí.

⁶⁾ Tamtéž, fol. 6r-v.

⁷⁾ Tamtéž, fol. 30v.

⁸⁾ Tamtéž, fol. 8v-9r.

⁹⁾ Tamtéž, fol. 9r.

V průběhu odpoledne pak uvedených osm chlapců pod vedením podpreceptora zamířilo znovu ke dvoru, kde opět vykonalo službu u panovníkova stolu. Stejně jako službu „*mit windtliechtern*“ směli i tuto část pážecích povinností vykonávat pouze edlknobové starší třinácti let. Učinit si přesnou představu o stolování Ferdinanda ale bohužel obě instrukce neumožňují, neboť obsahují jen rámcové informace. Dokud panovník nezasedl ke stolu, měli se chlapci pod dohledem podpreceptora držet pohromadě a teprve poté, co byl Ferdinand I. přítomen, měli nosit pokrmy na stůl, pak je odnášet, vždy se přitom poklonit panovníkovi a chovat se vůbec „*mit gepurlicher reuerenntz*“.¹⁰⁾

Podpreceptorovi instrukce ukládala, aby s pomocí jednoho z trabantů dohlédl na to, aby ti chlapci, kteří odešli z hodovní místnosti s jídlem od panovníkova stolu, se nikde nezdržovali, ale ihned se znovu vrátili ke službě. Pokud by tak neučinili, nebo si brali z podnosů nějaké jídlo a znečistili jím své šaty, byly instrukcemi určeny příslušné tresty. Poté, co zeměpán dojedl, bylo nařízeno, aby u samostatné tabule dostali podobně jako i dopoledne jídlo i podpreceptor a osm pážat. Ještě předtím ale museli chlapci „*ire rögh außziehen*“ a odevzdat je do stříbrnice („*silber chamer*“), opět jako již ten den jednou.¹¹⁾

Osm vybraných pážat mělo tedy v přesně neurčenou dobu podle okolností („*nach geleghait der zeit*“) dostávat u dvora i s podpreceptorem dvě teplá jídla za den a takové pití, které ze sklepa dostávají truksasové. Služebníkům edlknobů bylo nařízeno, aby jim ke stolu dali čisté ubrusy, ručníky a talíře. Nikomu (i kdyby to byl šlechtic) nemělo být dovoleno s nimi stolovat (nikdo – *expressis verbis* ani podpreceptor, ani chlapci – si tedy ke stolu nesměl nikoho pozvat), s výjimkou nejvyššího podkoní a „*silber chamrers khnaben*“. Při stolování se měla pážata chovat slušně. Podpreceptor byl povinen ohlásit i případné nepřístojné chování spolustolovníků edlknobů.¹²⁾

Z osmi chlapců, kteří ten den sloužili u dvora, museli dva (či případně více) zůstat ve službě déle než ostatní. Měli počkat, „*bis wir* [tedy Ferdinand I. – pozn. M.H.] *zu rue geen*“. Hofmistrovi edlknobů instrukce ukládala, aby zajistil, že na pážata pak bude u dvora čekat podpreceptor, který je v tu pozdní dobu doprovodí se světlem na jejich ubytování.¹³⁾

---

¹⁰⁾ Tamtéž, fol. 6v.

¹¹⁾ Tamtéž, fol. 7r-v.

¹²⁾ Ke službě pážat u panovníkovy tabule pro dopoledne i odpoledne srov. tamtéž, fol. 6r-8r, 9r.

¹³⁾ Tamtéž, fol. 9r.

Ostatní chlapci po skončení odpolední výuky dostali v blíže neurčenou dobu v domě hofmistra večeri („*nachtmal*“ či „*nachtessen*“).¹⁴⁾ Podobně jako u snídaně mělo jít o „*wolgekhochter speis vnd prof*“ a dobré pití. Jako další program bylo stanoveno, aby v létě šli edlknobové s preceptorem do blízké zahrady („*lustigen garten*“) a věnovali se zde různým kratochvílím, jako např. skákání, zápasení, tanci, běhání o závod, házení tyčí či kamenem, hraní míčových her apod. Bylo přítom ale třeba dohlédnout, aby se žádnému z nich nic nestalo. Proto u nich vždy musel být přítomen hofmistr, preceptor či podpreceptor. V zimě pak měli v tutéž dobu zůstat pohromadě ve svém příbytku, věnovat se hudbě či jinému poctivému („*erlichen*“) umění. Případně mohl jeden z nich, jehož preceptor považoval za nejlepšího, ostatním předčítat zábavné a kratochvilné příběhy z válek, dále texty o jiných mužných skutcích či též „*von der khaiser geschichten*“. V dalším předčítání se měli střídat. Mělo se hlavně dbát na to, aby volný čas – tedy ten, kdy neměli ani školu, ani nevykonávali některou službu – nestrávali nadarmo.¹⁵⁾

Hofmistrovi instrukce ukládala, aby dohlédl nato, že chlapci půjdou v zimě spát kolem osmé, v létě kolem deváté hodiny. Jako první měli jít spát ti nejmenší, všichni se pak měli před spaním pokřižovat a pomodlit se (konkrétní modlitby ale uvedeny nejsou). Povinností hofmistra a podpreceptora bylo zůstat u nich do té doby, dokud se všichni nesvlečou a neuloží se. Instrukce určovala i to, že chlapci mají spát po dvou v jedné posteli, vždy jeden starší s jedním mladším. Aby byli pod kontrolou, spal v jejich pokoji zároveň podpreceptor, ovšem jen tehdy, pokud to bylo možné. Hofmistrovi bylo předepsáno, aby občas v noci zkontroloval („*sy haimblich uberfallen*“), zda jsou všichni na svém místě a zdali se tam neděje něco nepatřičného.¹⁶⁾

Ubytování edlknobů označují instrukce jako „*herberg*“ (příp. „*herbrig*“ apod.).¹⁷⁾ Zda se nacházelo ve stejném domě, kde se většina z nich stravovala (tedy v domě vyhrazeném pro jejich hofmistra), není úplně jasné. V domě, ve kterém chlapci bydleli, obklopovaly pážata zřejmě i další osoby, jako byli jejich služebníci, dále několik „*camer trabanten*“ a hospodyně („*hausfrawen*“). Pokud byli na svém ubytování a nechystali se hned odejít, neměli edlknobové užívat stejné oblečení jako venku, ale bylo jim předepsáno, aby se převlékli do „*nacht rögh*“.¹⁸⁾ Hofmistr měl také dohlédnout na to, aby dostávali mimo „*neu gewaschen hemetern vnd anderm leingewandt*“ také čisté ložní prádlo. O čistotu jejich postele, bot, rukavic i šatů se

---

¹⁴⁾ Tamtéž, fol. 9v a 31v.

¹⁵⁾ Tamtéž, fol. 9v-10r.

¹⁶⁾ Tamtéž, fol. 10r, 31v-32r.

¹⁷⁾ Tamtéž, passim.

¹⁸⁾ Tamtéž, fol. 8v.

měl starat jeden jejich služebník a snad i dva vybraní „*camer trabannten*“, kteří se ve své službě po týdnu střídali.¹⁹⁾

Na pážata měl vedle podpreceptora dohlížet v jejich „herberku“ i preceptor. Pokud jeden z nich musel nutně někam odejít, měli se vždy vystřídat tak, aby nikdy nezůstali chlapci samotní. Preceptor vedle výuky nesl zodpovědnost i za jejich chování při řadě příležitostí. Co se týče jejich ubytování, odpovídal výslovně např. za to, aby se zde nenalézaly žádné luterské či jiné „škodlivé“ knihy („*luterische oder schenntliche puecher*“). Nesměly být nikým uchovávány, půjčovány či čteny. Preceptor měl též dbát na to, aby chlapci ve svém bytě i jinde nečetli (či vůbec neměli) jakékoli jiné knihy než ty určené ke studiu. Pokud by chtěli mít či číst jinou knihu, museli předem požádat preceptora o souhlas.²⁰⁾

V neděli a o svátcích vstávala pážata jako i ve všední den kolem páté hodiny. Absolvovala stejný rituál jako ve všední den: modlitby, oblékání, mytí, česání apod. Jakmile byla hotova, nastával již odlišný program než ve všední den. Preceptor jim přečetl a vysvětlil ty biblické pasáže, které se měly ten den číst v kostele nebo být předmětem kázání. Všichni se pak v obvyklý čas (ten zde ale konkretizován není) měli společně s preceptorem i hofmistrem odebrat ve dvojicích („*allemall zwen vnd zwen miteinander*“) ke dvoru. Obě instrukce upravují jejich chování během takové cesty podobně jako ve všední den. Nejen, že se měli edlknobové po cestě slušně chovat, ale měli též uctivě zdravit všechny šlechtice, Ferdinandovy rady a osoby ve vysokých úřadech, které by potkali. Pokud by se jich někdo z nich na něco zeptal, měli mu dát slušnou odpověď, jinak ale s nikým nehovořit.²¹⁾

V létě bylo chlapcům předepsáno, aby šli u dvora nejprve na ranní mši. V zimě však měli zůstat pospolu v blíže nespecifikované místnosti. Zde ten, kdo na ně dohlížel, musel dbát na to, aby nevedli lehkovážné řeči a vůbec se nechovali neslušně, ale aby se modlili a četli knihy. Podle znění instrukce je poněkud nejasné, zda v zimě v neděli či v jiný svátek na mši vůbec nechodili či ji snad absolvovali později. Pokud na mši šli, byli rozděleni na dvě skupiny. První z nich sloužila jako i ve všední dny v kostele „*mit windtlichtern*“. Ti ostatní měli v kostele zaujmout vhodné místo tak, aby dobře slyšeli kazatele.²²⁾

Po bohoslužbě dostávala pážata opět zřejmě v hofmistrově domě dopolední jídlo, po němž se měla dvě hodiny věnovat odpočinku a cvičení těla (šerm, skákání,

---

¹⁹⁾ Tamtéž, fol. 10r-v.

²⁰⁾ Tamtéž, fol. 11r-v.

²¹⁾ Tamtéž, fol. 3r-v, 10r-v, 29r.

²²⁾ Tamtéž, fol. 3v-4r.

zpěv, tanec²³⁾ apod.). Dále bylo stanoveno, aby se odebrala do školy, kde se měl každého z nich zvlášť preceptor dotázat, co bylo jádrem kázání v daný den a co si z něj zapamatoval. Po této „zkoušce“, která dle instrukce zajišťovala pozornost chlapců při kázání, měl preceptor pážatům hodinu předčítat v němčině či v jiném jazyku „*ain kurczweilige vnd tapfere kriegshistori*“.²⁴⁾

I pro sváteční dny platilo, že je třeba edlknoby vést ke komunikaci v latině a v dalším cizím jazyku (kromě němčiny lze předpokládat vícejazyčné složení pážecího organismu, jeho jádro sice zřejmě tvořila šlechta z habsburských dědičných zemí, ale patřivali k němu i šlechtici pocházející z jiných oblastí: například i čeští). Pro častější příležitost k latinské a další cizojazyčné komunikaci bylo v obou instrukcích nařízeno, aby osoby pohybující se v okolí pážat a ovládající latinu a další cizí jazyky s nimi pokud možno co nejvíce mluvily v těchto řečech. I ve sváteční dny se měli edlknobové učit psát německojazyčné texty. Instrukce bohužel na rozdíl od všedního dne jsou v tomto případě skoupější na časové údaje. Jak dlouho výuka probíhala, je nejasné (uvedená jedna hodina platila se vši pravděpodobností jen zmíněnému předčítání). Pokud by pak chlapcům ještě zbyl čas, měli se znovu věnovat nějaké „pocitivé“ kratochvíli.²⁵⁾

Mezitím – tedy po bohoslužbě – se však z celku pážecího organismu znovu vydělilo osm chlapců, kteří stejně jako i ve všední den sloužili (opět zřejmě dvakrát denně) u panovníkovy tabule, která se patrně od té „všednodenní“ nijak nelišila. Zvláštní funkci měli z těch osmi dva edlknobové (ti nejstarší z nich), kteří „*prot-schaff zum tisch tragen*“. Ti nastupovali službu u stolu zřejmě o něco dříve než ostatní. Podobně jako ve všední dny pamatovaly instrukce na to, aby těchto osm chlapců i přes svou službu pokud možno nic z pážecí výchovy a výuky nezanedbalo.²⁶⁾

Pro sváteční dny je instrukcemi stanovený denní program mnohem méně přesný a konkrétní. Není uvedeno, kdy dostali druhé teplé jídlo a co dělali odpoledne a večer. Zřejmě se podobně jako v době volna ve všední dny rekreovali, věnovali se cvičení těla (například šermu) apod. Jasně určeno bylo jen to, že v podvečer v neděli a o svátcích (někdy snad i ve všední dny v době volna – „*feyrabennt*“) chodila

---

²³⁾ Speciální „Edlknabentanzmeister“ je však doložen v seznamech dvořanů habsburských panovníků až později (1576). Srov. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR (Hg.), *Die österreichische Zentralverwaltung*, s. 197.

²⁴⁾ ÖStA Wien, FHKA, Instruktionen, sign. 84, fol. 4r, 29v.

²⁵⁾ Tamtéž, fol. 4v-5r, 29v.

²⁶⁾ Tamtéž, fol. 4r-v.

pážata na nešpory. I na nich bylo třeba, aby preceptor s hofmistrem dohlédli na jejich přiměřené chování.²⁷⁾

Zvláštní situace pak nastávala u dvou nejvýznamnějších křesťanských svátků: totiž Velikonoc a Vánoce, během nichž byla edlknobům předepsána zpověď. Ti z nich, kteří měli již „dostatečný“ rozum a věk, který zde však není přesně stanoven, měli přijmout nejsvětější svátost („*hochwirdig Sacrament*“).²⁸⁾

V blíže neurčené dny (zřejmě nijak pravidelně) jezdili edlknobové se štolbou na vyjízdky („*in das veldt*“). Mohlo se tak stát až po domluvě preceptora (či hofmistra) s touto osobou. V žádném případě nesměl štolba vyjet s vybranými pážaty o své vůli. Především bylo třeba zajistit, aby chlapci nejeli v dobu, kdy mají školu, a nezanedbali tak učení. Dále bylo určeno, aby se takové jízdy zúčastňovali pouze ti z nich, kteří jsou starší dvanácti let.²⁹⁾

Vedle jízdy na koni a již zmiňovaných odpočinkových her v době volna (skákání, zápasení, běhání o závod, házení tyčí či kamenem, míčové hry apod.) se pážata mohla zdokonalovat i v některých dalších z rytířských cvičení („*ritter spil*“), zejména v šermu. Formulace instrukce hofmistrovi ovšem naznačuje, že tato možnost nemusela existovat vždy.³⁰⁾

Pokud byl u dvora učitel šermu („*fechtmaister*“), měl chlapce vyučovat denně. V jakou denní dobu se tak mělo dít, ale stanoveno není. Na řadě míst instrukce je sice o šermu – vždy v rámci některé „poctivé“ kratochvíle a cvičení těla – zmínka, nicméně nelze s jistotou říci, zda-li jej provozovali chlapci sami, resp. pod dohledem některé z jim nadřízených osob, nebo zda šlo o profesionální šermířský trénink s učitelem šermu. Ten zde totiž při těchto příležitostech nikdy jmenován není. Zato ale instrukce určovala platby, které mu měla pážata jednotlivě platit v rozdílné výši podle svého věku. Pobíral-li plat z prostředků panovnické komory, měli mu edlknobové starší čtrnácti let dávat navíc jeden zlatý (gulden) ročně a ti mladší půl zlatého. Pokud od Ferdinanda I. nedostával řádný plat, měl v obou skupinách pážat dostávat ročně od každého dvojnásobek uvedených částek.³¹⁾

Zvláštní služba nastávala dvěma skupinám vybraných pážat tehdy, pokud se panovník rozhodl vykonat nějakou cestu (případně vyjet se dvorem na lov). V tom

---

27) Tamtéž, fol. 5r, 29v.

28) Tamtéž, fol. 30r.

29) Tamtéž, fol. 12r-v.

30) „*Item souer ain ordinari fechtmaister, so von vns besöldung hat, zu hof is*“; zvýraznil M. H. Srov. tamtéž, fol. 12v. Jen výjimečně najdeme učitele šermu v seznamech dvořanů Ferdinanda I. Srov. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR (Hg.), *Die österreichische Zentralverwaltung*, s. 187 (pro léta 1563-1564).

31) ÖStA Wien, FHKA, Instruktionen, sign. 84, fol. 12v-13r.

případě měl nejvyšší podkoní („Obrister Stallmaister“), který byl vůbec osobou nadřízenou jak hofmistrovi edlknobů, tak jejich preceptorovi a podpreceptorovi, a proto je v obou instrukcích hojně zmiňován, říci hofmistrovi pážat, kolik chlapců pojede s cestovním dvorem. Poté se měli určení jedinci připravit na cestu a vyzvednout si nějaké blíže nespecifikované „*sachen, so sy vnns fuern muessen, wie breuchig ist*“.

V průběhu takové cesty podléhali edlknobové zřejmě štolbovi (podkoní), který měl dohlížet, aby během jízdy nedělali s koňmi i jinak moderně řečeno nějakou neplechu, ale jeli klidně za sebou a drželi se pospolu. Během lovu či delší cesty měli řádně vykonávat svou službu (ta zde ale bohužel není blíže charakterizována) a vždy se slušně chovat. Na takové cestě měli edlknobové dostávat nejméně dvě teplá jídla denně. Speciální funkci vykonávala čtyři pážata, která – byla-li při příjezdu či odjezdu zeměpána tma – měla panovníka vyprovázet či mu jít naproti včas s lucernami (zde je opět užít výraz „*windtliechter*“). Podobně svítili edlknobové Ferdinandovi I. na cestu i při jiných příležitostech (např. když se vracel z lovu apod.).³²⁾

Specifická situace nastávala z pohledu obou dochovaných instrukcí i tehdy, pokud některý z chlapců onemocněl. Když se tak stalo, měla mu být věnována veškerá potřebná péče. Bylo předepsáno, aby byl opatřen obsluhou, dobrým a zdravým jídlem, dobrou postelí, nutnými léky apod.³³⁾

Bez povolení nesměli edlknobové – ani ti starší – své ubytování svévolně opouštět. Vlastně při všech „služebních“ cestách ať už v místě trvalého pobytu dvora, či na jeho cestách, je někdo doprovázel. Pokud by některý z edlknobů chtěl místo své služby opustit, mohl tak učinit pouze s předchozím svolením nejvyššího štolby.³⁴⁾ Z obou instrukcí vysloveně číší neustálá snaha o to, aby všechna pážata byla pod důslednou kontrolou.³⁵⁾

Chceme-li sumárně postihnout povinnosti chlapců v pážecí službě bez ohledu na všední a sváteční dny, lze říci, že měli být podle obou instrukcí především pilní v učení, poctivě vykonávat jednotlivé povinnosti své služby (služba v kostele, u panovníkova stolu, při jeho cestách apod.) a vždy být poslušni svých představených (hierarchicky podpreceptor, preceptor, hofmistr).

Ve službě se chlapci nad třináct let střídali: jednou obsluhovali panovníka, jednou měli službu „*mit windliechtern*“ v kostele a jindy byli bez těchto dvou součástí pážecí služby. Výslovně bylo stanoveno, aby pážata v daný den nevykonávala

---

³²⁾ Tamtéž, fol. 5r, 12r-v.

³³⁾ Tamtéž, fol. 11v-12r, 31v-32r.

³⁴⁾ Tamtéž, fol. 11v, 32r.

³⁵⁾ Tamtéž, passim.

oba ze dvou uvedených typů služby.³⁶⁾ Vzhledem k tomu, že neznáme přesné složení edlknobů (jak sociální, tak zde především věkové), nelze říci, jak přesně takové střídání vypadalo a zdali bylo v praxi vůbec možné.

Z většího počtu seznamů dvořanů („Hofstaatsverzeichnisse“) Ferdinanda I., Maxmiliána II. i Rudolfa II. víme, že počet edlknobů panovníka kolísal od dvanácti do dvaceti.³⁷⁾ Na druhou stranu jiné prameny, například účetní materiál dochovaný ve vídeňském Kammerarchivu ve fondu Instruktionen (sign. 84), který se týká výživy pážat, uvádí vyšší počty, konkrétně pro dobu kolem poloviny 16. století číslo 25.³⁸⁾

Poněkud nejasně určovaly instrukce právo preceptora neposlušné či nepilné chlapce potrestat. Pokud by jeho trest nestačil a z pohledu instrukcí negativní chování pážat se opakovalo, měla být taková situace nahlášena nejvyššímu podkoní. Chlapci měli vedle jiných věcí například jmenovitě zakázáno dávat svému hofmistrovi, preceptorovi či jiným osobám jakýkoli peněžní či jiný cenný dar a tyto osoby je zase pod hrozícím trestem nesměly přijímat.³⁹⁾

Sankce stanovené oběma instrukcemi ovšem nesměřovaly jen vůči pážatům, ale především hrozily osobám k nim přiděleným. Instrukce určovaly tresty, které preceptora, hofmistra i další osoby v okolí edlknobů mohly postihnout za neřádné plnění povinností či překročení pravomocí. Jsou vždy gradované, vesměs s počátečním napomenutím, dále peněžním trestem (případně vězením) a nakonec propuštěním („*geurlaubt*“). Za povšimnutí stojí z konkrétních zákazů pro preceptora i hofmistra např. zákaz zveřejnit obsah pro ně vydané instrukce. I když byly jejich instrukce poměrně úzce provázané, nesměl jeden druhému její obsah ukázat ani o něm mluvit.

* * *

---

³⁶⁾ Tamtéž, fol. 6v.

³⁷⁾ Některé seznamy dvořanů (například z let 1527-1528 pro dvůr Ferdinanda I.) však počet edlknobů ani neuvádějí, ovšem pážata při dvoře musela být přítomna, neboť jsou zde zmíněni „Edlknabenzuchtmeister“ Dyego Deserauy a „Edlknabenschuelmaister“ Johann Rosinus. Srov. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR (Hg.), *Die österreichische Zentralverwaltung*, s. 147-154 (obě zmíněné osoby zde na s. 151). Některé další soupisy neuvádějí ani počet pážat, ani osoby, jež se o ně měly starat (protože jich je vícero – zvláště z doby Ferdinanda I. – nebudu dále odkazovat na tyto soupisy s „negativním“ nálezem; mohlo to být způsobeno i tím, že jsou neúplné či neúplně dochované). Soupis dvořanů Ferdinanda I. z let 1539-1541 uvádí pouze 12 edlknobů (tamtéž, s. 160), Maxmiliána II. z roku 1574 8-20 (srov. J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 136) Rudolfa II. z roku 1576 pak 18-20 pážat, stejně je tomu tak i v další soupisech (1580, 1584, 1589 a 1601: tamtéž, s. 136). Teprve v roce 1612 je jejich počet opět nižší: 12 (tamtéž, s. 136 a 424).

³⁸⁾ ÖStA Wien, FHKA, Instruktionen, sign. 84, fol. 44a.

³⁹⁾ Tamtéž, fol. 13r.

Analyzované a v příloze vydané instrukce umožnily učinit si v řadě ohledů bližší představu o podobě tzv. pážecí služby u dvora Ferdinanda I. Limitem jejich výpovědní hodnoty je bohužel nemožnost přesně zjistit, do jaké míry byla v nich obsažená nařízení v praxi dodržována. Domnívám se ale, že i s ohledem na jejich konkrétnost upravující řadu situací a zejména vzhledem k přísným sankcím v případě porušení zřejmě alespoň rámcově zachována byla. Navíc instrukce nejsou jen pramenem normativní povahy, při jejich koncipování byla pravděpodobně respektována již zažitá a osvědčená praxe.

Respekt Habsburků k tradici ve výchově pážat odráží například instrukce Ferdinanda Tyrolského (1529-1595) pro hofmistra a preceptora pážat (obě funkce vykonával asi současně) Jakoba Waggera, vydaná v Innsbrucku 1. června 1572.⁴⁰⁾ Ta totiž do značné míry vychází z textu námi analyzovaných a v příloze vydaných instrukcí Ferdinanda I. z poloviny 16. století. Pro další výzkum výchovy a vzdělávání zejména urozených vrstev habsburského soustátí v raném novověku by bylo jistě užitečné podrobit rozboru i některé ještě později vydané instrukce.⁴¹⁾ Taková analýza by mohla při jejich srovnání vypovědět mnohé o tradici či naopak o některých inovacích spjatých s výchovou edlknobů u panovnického dvora (případně dvorů jiných členů vládnoucího rodu). Při využití dalších typově různých pramenů (deníky, paměti, korespondence, účetní materiál apod.) by pak pro delší časové období bylo snad alespoň do jisté míry možné srovnat normativní zachycení teorie (a zřejmě zčásti i praxe) pážecí služby se skutečností reflektovanou ať už samotnými aktéry (nejen edlknoby, ale i osobami pověřenými jejich výchovou a dohledem nad nimi), nebo jen zaznamenanou ve zmíněných a případně i dalších pramenech.

---

⁴⁰⁾ Tamtéž, sign. 217.

⁴¹⁾ Například instrukci ze 12. března 1661: srov. tamtéž, sign. 528.

Edice¹⁾

Č. 1. Instrukce pro Wilhelma von Pollerstras, hofmistra edlknobů na dvoře Ferdinanda I., Praha 20. 8. 1549, ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Instruktionen, Sign. 84

[fol. 3r] *Ferdinand von Gottes genaden römischer auch zw Hungern vnd Behaim etc. kunig etc.*

Instruction, auf vnsern getrewen lieben Wilhalbmen von Pollerstras, vnserer edl knaben hoffmaister, wie vnd welhermassen derselb sein ambt handlen soll.

Erstlichen soll gedachter hofmaister vleissig acht haben, damit die knaben, sumer vnd winter, vor funff vren aufsteen vnd ehe sy aus dem peth geen, ir ieder sich mit dem zaichem des Heilligen Creutz bezeichne vnd darauf drey patternoster vnd drey Aue Maria bette sich. Alsdann paldt anlegen, ire angesicht vnd henndt sauber waschen, ire har khämplen vnd wellicher also ehe, als der ander vertig wirdt, der oder dieselben sollen ire peth puechlen in die hanndt nemen vnd dieweill ain guets Christlichs gebeth nach des preceptors beuelch darinnen sprechen. Vnd wann sy dann all miteinander angelegt sein, so solle an feyr oder sunntagen den khnaben durch iren preceptor, ehe es zeit wirdt, geen hof zugeen, das Euangeli, so man auf demselben tag lesen vnd predigen wirt, vorglesen vnd souer er zeit genueg hat, auch exponiert werden [dále fol. 3v].

Volgenndts vnd nach verrichtung desselben soll er hofmaister sambt dem preceptor zu rechter gewonlicher zeit die khnaben, da allemall zwen vnd zwen miteinander geen sollen, gen hof beglaiten vnd sy im sumer in die khirchen aber im winter in ain stuben fuern, da die khnaben all beyeinander vnd er hofmaister oder die preceptores bey inen beleiben vnd warten, auch darob sein sollen, damit die khnaben, ehe man das ambt anfacht vnd auch dieweill man das ambt singt, in iren puechlen oder sunst beten vnd gar khain leichtfertig geschwecz miteinander haben oder sich sunst weder mit geberten, noch werckhen vnzichtig halten, sonder, so sy von yemandt gefragt, denselbigen ain zuchtige gepurliche anntwort geben. Dergleichen vor vnd nach neben dem altar aufrecht steen oder khnüen vnd soofft der

---

¹⁾ Text je vydán v transliterované podobě. Velká a malá písmena upravena na všechna malá s výjimkou začátku věty, slov náboženského charakteru a některých dalších (např. osobní jména, země). Za paleografické a edičně-teoretické konzultace srdečně děkuji své manželce Mgr. Mladě Holé, Ph.D. a dále Mgr. Tomášovi Sterneckovi, Ph.D.

namen Ihesus genent, sich naigen. Auch die khnaben, so mit den windtlichtern dienen, denselben dienst, wie sich gepurt vnd brewchig ist, vleissig verrichten. Dergleichen, das sy auf die predig mit vleiß vnd andacht merkhen, damit aber gedachte khnaben in der khirchen vnd bey der predig souil desster andächtiger seien, ist dem preceptor in seiner instruc[dále fol. 4r]tion aufgelegt, das er alle feyrtag nach essen ieden khnaben in sonderhait vmb die substantz des Euangeli, so denselben tag gepredigt ist worden, vnd was er auß derselben predig genumen vnd gemergkht hab, fragen solle. Doch soll er hofmaister sehen, damit die khnaben dieweill man predigt, etwo an ainem ort, da sy den predicanten woll hören mugen, zusiczen haben vnd bekhumen. So dann der Gots diennst verricht, soll sich der vnderpreceptor mit den acht khnaben, so vnns zu tisch diennen werden, bey rechter zeit dahin, da vnnserr taffl steet, verfuegen vnd sehen, das durch dieselben khnaben, was sy zum tisch tragen muessen, alzeit also verricht werde, da sy alßdann allbeyeinander steen, vnd bis wir zu tisch khumben, warten, alßdann vleissig dienen, vnd sich in allem wie hernach uoght [!] hallten. Vnd so wir die malzeit verpracht, sollen sy mit dem vnderpreceptor auch zu tisch vnd darnach widerumb miteinander in des hofmaisters herberg geen. Hie soll er aber acht haben, das almal der grösten zwen khnaben, so das protschaff²⁾ zum tisch tragen, doch vor dem Agnus dei nit aus der khirchen geen vnd so sy daraus geen, das ir diener [dále fol. 4v] sy beglaite vnd das sunst durchaus khain khnab, der vnnder dreizehen iar ist, zum diennst, es sy zu tisch oder windtlichtern gebraucht werde.

Mit den andern khnaben, so nit zu hof essen, soll er hofmaister sambt dem preceptor nach verrichtung des Gots diennst sich in sein herbrig verfuegen vnd die khnaben mit der speis, tranckh vnnd sunst zu tisch dermassen vnd seiner bestaltung nach halten vnd selbst bey inen essen, wie auch hernach in denen artickhl, so teglich gehalten werden muessen, gnuegsamblich außgefuert ist.

Wann dann also an feyrtagen der khnaben malzeit fur ist, mag inen nach tisch bey zwo stunden ain erliche recreation vnd iebung des leibs. Es sey mit fechten, springen, singen, tanncken vnd dergleichen vergundt vnd zuegelassen werden. Nach demselben sollen die khnaben alle in die schuel geen, da sy ir preceptor erstlich von wegen, was sy aus der predig gemerckht, wie obstet, befragen, inen alßdann in ainer frembden sprach ain khurtzweilige vnd tapferr khriegßhistory vorlesen vnd allen vleiß anwenden solle, das sy [dále fol. 5r] neben der lateinischen sprach auch andere sprach reden vnd teutsch schreiben lernen. Damit auch gedachte khnaben dessto pas der sprachen in yebung khumen, sollen alle, die so vmb die khnaben sein vnd andere sprach khunden, dieselben mit inen reden vnd sy, was sy nit versteen

---

²⁾ Po „protschaff“ následuje podtržené „schaff“. Podtržení patrně ruší omylem zopakovanou část slova.

werden, altzeit vnderweisen vnd nach verrichtung desselben mugen sich die khnaben, so sy noch souil vbriger zeit haben, widerumben in allen erlichen khurtzweilen yeiben.

So es aber an feyrabennt oder feyrtagen zeit sein wirdt, in die vesper zugeen, soll er hofmaister sambt dem preceptorn die khnaben darzue vnd dauon belaiten vnd acht haben, damit sich die khnaben allermassen, wieuor vnd nach stet, zuchtigclich erzaigen vnd halten. Auch durch die jhenigen, so vnns vor dem tisch auch winters zeit oder so wir so spat essen oder von dem gejaidt khumen, vnd wo es sunst vom nöten sein wirdt, dienen vnd leichten muessen, khain diennst versaumbt werde, so aber dasselb alles verricht, soll sich der vnderpreceptor mit denselben khnaben widerumb in des hofmaisters herbrig verfuegen. So es aber an [dále fol. 5v] werchtagen ist, soll er hofmaister abermals vleiß haben, damit die khnaben alle tag bey gueter zeit nemblich vor funf vren vnd allemal die grösten vor den andern aufsteeen vnd sich auch, wann sy aus dem peth geen, auch mit dem anlegen vnd sunst dermassen halten, wie im eingang gemelt. Alßdann solle der vnderpreceptor, vnd im fall so er khrannckhait oder sonst anderer ehafften vrsachen halben nit verhanden were, er hofmaister selbst die zween oder mer khnaben, so vnns zu der meß mit den windtlicthern dienen muessen, bey rechter zeit gen hof fueren vnd daselbst bey inen beleiben vnd sehen, das sy demselben diennst vleissig verrichten, auch insonderhait mit andacht vnd gotsforcht bey der meß oder amthern mit den windtlicthern vor dem altar dienen, sich auch mit khnyen vnd sonst vor vnns dermassen erzaigen, damit man ain guete zucht vnd gotsforcht bey inen spuren muge. Hieneben soll der vnderpreceptor auch darauf sehen, das die windtlicther oder stimpf durch die khnaben, wann vnd so oft sy die gepraucht haben, dem liecht chamrer alweg [dále fol. 6r] widerumb geantwort vnd nit zu vnnutz vertragen werden. So dann derselb Gots dienst auch verricht, soll der vnderpreceptor sich mit den gemelten khnaben von stundan widerumb in die schuel verfuegen vnd sehen, damit ob sy, dieweil sy beym diennst gewessen sein, des preceptors lection versaumbt hetten, das inen dieselb auch vorglesen vnd exponiert werden.

Mitler weill soll er hofmaister acht haben, das sich die andern khnaben, mit dem anlegen dermassen furdern, damit sy vor sechs vrn souern die Meß so frue zubekhumen ist, all angelegt meßgehört vnd darauf von stundan zustudiern anfahen vnd also vor mittag drey stundt, nemlich altzeit von sechs biß auf neun vr lernnen vnd in der schuel beleiben mugen. Damit aber an sollichen khain verhinderung beschehe, soll er hofmaister alweg etwo in der negsten khirchen bey seiner herberg ain meß bestellt haben, welliche man von stundan, so die khnaben dahin khumen, anfahen vnd er mit inen darnach widerumb in die schuel geen vnd sy dem preceptor vberantwortten solle. [dále fol. 6v]

Vnd damit der khnaben diennst bey vnns aber souil desst vleissiger verricht werden muge vnd sy an irer lernung dannacht nichts versaumen durffen, so soll der preceptor die beschaidenhait brauchen, das er allemal die acht khnaben, so vnns zu tisch dienen, am ersten vnd die (welche zu morgens mit dem windliechtern gedient haben) am lesten aufsagen vnd etwo lennger dann die andern studiern lasse, damit sy ir gepurliche vnd souil zeit den andern gleich mit der schuel erraichen vnd ire lection souil dessto paß lernen mugen. Da soll er hofmaister aber auf merckhen, das die khnaben, so zu morgens mit den windliechtern gedient haben, nit zum tisch diennst geschigkht, sonnder ander genomen vnd vmbgewechslet werde.

Verrer soll er vleiß haben, damit mer gedachter vnderpreceptor die acht khnaben allemall nach verrichter schuel vnd bey rechter zeit gen hof beglaite vnd daselbst mit inen, biß wir zu tisch geen, warte vnd von inen nit khume. Wann dann wir zum tisch sitzen, da soll er, der vnderpreceptor sehen, das die khnaben ganntz zuchtig vnd mit gepurlicher reuerenntz vor vnnsERM tisch steen vnd dienen [dále fol. 7r] sich auch, wann sy ain speis vom tisch tragen, auf das die muetigist naigen vnd pald wider fur den tisch khumen. Vnd damit die khnaben dessto mer sorg haben, soll der vnderpreceptor inen, wann sy die speiß vom tisch tragen vnd sonderlich denen, auf die er am maisten argwon hat, ainen trabannten nach schigkhen vnd zuzeiten inen haimblich nachgeen vnd wo er sehe, das sich etwo ainer oder mer vnderwegen vnzuchtig vnd leuchtuertig hielten oder saumbten vnd nit pald wider zum diennst khemen, dasselb soll er inen in der erst ainmal zwai guetlich vndersagen vnd sy mit Worten straffen. Wo aber das nit helfen oder das ainer von der speis aus den schusln nemen vnd schleckhen vnd sich oder seine claider damit vnseubern wurde, das soll er ime hofmaister vnd er hofmaister alsßdann doch nach gelegenhait des verschuldens vnnsERM obristen stalmaister anzaigen.

So dann wir die maltzeit verpracht, soll der obgemelt vnderpreceptor mit denselben acht khnaben morgens vnd nachts so offt, wir essen, zu hoff essen vnd darob halten, damit die khnaben, wann sy zum tisch geen, ire rögkh außziehen, dieselben [dále fol. 7v] in die silber chamer tragen. Doch nach gelegenhait der zeit vnd des orts, auch sauber vnd zuchtiglichen essen vnd das inen von der khuchl zwo guete warme speis vnd zimblich tranngkh, wie die trugssassen dringken, vom kheller geben vnd von iren zuegeordneten dienern mit saubern tisch tuechern, handtduchern, tellern vnd vmblegen woll gediennt vnd aller vnlust bey inen verhuet, auch khainem, wer der sey, ausserhalb des obristen stablmaisters vnd silber chamrers khnaben oder iungen, souern sy anderst vom adl sein, an derselben tafl zusitzen, gestattet vnd weder durch den vnderpreceptor, noch khnaben khain gast geladen werden. Wann sich aber gedachte zwen khnaben ainer oder mer andere am tisch, es were mit essen, Worten oder geperten auch vngepurlich halten wurden, soll sy der vnderpreceptor guetlich darumben anreden oder dasselb irn herrn anzaigen.

Wann es aber nit helfen wurde, vnnserm obristen stalmaister desselben berichten vnd nach verprachter maltzeit soll vilgedachter vnderpreceptor dieselben khnaben in des hof[dále fol. 8r]maisters herbrig oder schuel zu den andern khnaben fuern vnd daselbst so lanng bey inen beleiben vnd von inen nit geen, bis der preceptor zu inen khumbt. Darnach mag er lennger in der schuel beleiben oder andere seine sachen in der zeit verrichten, doch das er bey rechter zeit, ehe die khnaben zu lernnen aufhörn, widerumb verhanden sey.

Also vnd dergleichen soll er hofmaister selbst den andern khnaben allen auch, so wir nit essen, denen so sonnst zu hof essen, vermug seiner bestellung vngeuerlich ain viertl oder halbe stundt nach neun vren zu essen geben, sy auch ob tisch in gleicher zucht halten, sonnst niemandt mit inen essen lassen vnd sy mit gueter vnd genuegsamer wolgekhochter speis vnd prot auch zimblichem gueten tranckh, dergleichen saubern tisch thuechern, vmblegen, tellern, hendt waschen vnd anderm, der gepur nach, seuberlich vnd notturfftiglichen versehen, auch durch ire diener zu tisch auf sy warten vnd gar khain leuchtfertigkhait bey inen reden oder hörn lassen. Vnd ob sy ainicherley mangl liten, soll er denselben wenden vnderstatten, damit die khnaben vmb das ihenig, so er nach seiner [dále fol. 8v] bestellung von iren wegen hat, erlich woll vnd wie sich gepurt, gehalten werden.

Es soll auch offtgenannter hofmaister ordnung geben, damit die khnaben, wann sy von der meß oder von hof, dergleichen aus dem veldt vnd sunst haimb in ir herberg khumen, das sy vonstundan alle ire rögkh außziehen vnd dieselben im hauß nit tragen, außgenumen, wann sy außgeen oder reitten werden, sonnst sollen sy die nacht rögkh brauchen.

Vnd nach genumen fruemal soll den khnaben, wie in vorgeschribnem artigkhl, souil die feirtag betrifft, gemelt ist, an den werchtagen, auch allerley erliche khurtzweil mit fechten, singen, lautenschlahen, pheiffen oder anderer musica vnd zu weme ain ieder lust vnd aigenschafft hat, biß auf ains erlaubt vnd zuegelassen sein. Doch das sy, wann es ains schlecht al beyeinander vnd der preceptor bey inen in der schuell sey, sy alßdann drithalb stundt lerne vnd vnderweise, da soll er hofmaister sein achtung haben, wouer iemandt in zeit der schuel oder sonnst von der khnaben freundten oder andern [dále fol. 9r] kheme vnd brief oder podtschafften an sy hetten, die sollen zu den khnaben nit gelassen werden, es werde dann daruor durch iren diener oder ainen camertrabannten ime hofmaister oder so er nit verhanden irem preceptor anzaigt, dieselb podtschafft solle. Darauf er hofmaister oder preceptor in beywesen des khnaben, den es antrifft, selbst hören. Wann dann obgeschribne drithalbe stundt verlofen, sollen die, so vns zu tisch dienen, vnd der vnderpreceptor mit inen bey rechter zeit widerumben gen hof zum diennst gen vnd sich daselbst allermassen, wie obsteet, zuchtiglichen halten vnd sehen, das sy weder bey vnnserm tisch, noch mit den windliechtern khain dienst versaumen vnd

allemaal die zwen oder mer khnaben, an wellichen der diennst ist, am lenngsten zu hof beleiben vnd bis wir zu rue geen, wellen aufwarten, lassen. Da soll aber er hofmaister beuelhen, wann dieselben khnaben so lanng in die nacht beym dienst beleiben muessen, das der vnderpreceptor daselbst auf sy warte vnd sy, wann es zeit ist, mit ainem liecht in die herberg beglaite.

Dergestallt solle es auch bey den andern khnaben, die bey ime hofmaister essen zu nacht, wie zu [dále fol. 9v] morgens, als obsteet, mit essen, dringken auch allerzucht vnd seubrigkhait gehalten werden. Vnd wann das nachtmal fur ist, mag er hofmaister vnd der preceptor die khnaben sumers zeit etwo in der nehennndt in ainen lustigen garten fuern, da sy abermals allerley khurtzweil mit springen, ringen, tannctzen, wetlauffen, stain vnd stanngen werfen, pallspillen vnd dergleichen khurtzweil oder ritter spil treiben mugen. Doch wan die khnaben dergleichen khurtzweil ieben, das allemaal er hofmaister oder ain preceptor bey inen sey, damit khainem vbels beschehe. Im winter aber sollen sy beyeinander in der herberg beleiben, sich in der musica vnd andern erlichen khinsten yeben oder es soll ainer aus den khnaben, welchen der preceptor am tauglichisten darzue acht, den andern in teutscher sprach ain schöne khurczwillige tapfere vnd erliche khriegshistori, von der khaiser geschichten vnd andern manlichen thaten, verlesen vnd soll also mit dem verlesen vnder den khnaben vmbgewechßelt werden. Darumbem soll er hofmaister neben dem preceptor hohen vleiß anwenden, damit die khnaben, so sy nit in der schuel bey der lernung oder sunst beim diennst sein, khain zeit [dále fol. 10r] vergebentlich verzern, sonnder sich alzeit in ainer erlichen khunst vnd khurtzweil üeben thuen.

Volgenndts soll er hofmaister verschaffen, damit gedachte khnaben winters zeit vmb acht im sumer aber vmb neun vr vnd albeg die khliennsten am ersten schlaffen geen, sich abermals mit dem zaichen des Creutz gesegen vnd, wie obsteet, pethn vnd er hofmaister sambt dem vnderpreceptor bey inen beleiben, biß sy sich all aus gezogen vnd gelegt haben. Da soll auch der vnderpreceptor, souil es sein khan, altzeit bey inen in der camer ligen vnd er, hofmaister, vnder weillen alwegen zu ainer andern stundt in der nacht zu den khnaben in die camer sehen vnd sy haimblich uberfallen, damit ain ieder an seiner rechten stat lige, auch sonst gar khain vnzucht oder leichtfertighait vnd muetwillen bey inen gesehen, gehört oder gespurt werde.

Weitter, wann die khnaben zu hof oder anderstwo sein, das wir fur sy oder die khnaben fur vns geen, sollen sy sich albeg mit höchster diemuettighait naigen. Dergleichen auch wann sy sonst zu hof sein oder vber die gassen geen vnd [dále fol. 10v] inen iemandt von herrn oder adl vnd vor aus welliche vnnsere rät vnd in hohen ambtern darnach die person sein begegnet, sollen sy denselben auch ir gepurliche reuerenntz erzaigen vnd sonst sollen sy weder zu hof, noch auf der gassen

oder anderstwo durchaus ausserhalb irer zuegeordneten personen khain gesprech nit halten.

Mer soll villgedachter hofmaister, wie er dann vermug seiner bestellung zuthuen schuldig ist, die khnaben mit gueter sauberer liger stat khlaidern, waschung irer har vnd fuessen, auch neu gewaschen hemetern vnd anderm leingewandt vnd was sy sonnst ieder zeit der notturfft nach bedurfftig werden, genuegsamlich versehen vnd außhalten. Darumben soll er auch darob sein, damit abwegen der khnaben diener vnd zwen camer trabannten teglich auf die khnaben vleissig warten, die ire khlaider, peth vnd leingewandt dergleichen ire stifl, schuech vnd andere ire sachen sauber halten. Vnd sollen also die camer trabannten wochennlich mit irem diennst vmbwechslen vnd wouer ain camertrabannt oder diener solchen iren dienst versaumet vnd vbertrette, [dále fol. 11r] solle ime allemal nach er khamntnus vnnsers obristen stalmaisters ain halber gantzer monat oder wochen solldt, so offt das beschicht, abzogen vnd gerodiert werden.

Er Hofmaister soll auch denselben vnd sunst allen andern personen, die vmb vnd bey den khnaben sein werden, ieder zeit aufs höchst verpietten, das durch sy von khainerley vnschannparn dingen meldung beschehe oder ander peß muetwillen brauchen, darob die khnaben böß exempl nemen möchten oder geraitzt wurden.

Er soll auch vleiß ankhern vnd derhalben anhalten, damit die khnaben altzeit mit genuegsamer herbrig versehen vnd, souil muglich ist, nachendt bey vnnsers obristen stalmaisters herbrig gefuriert werden.

Verrer soll er hofmaister denen, so auf die khnaben warten, vnd sunst aufs höchst verpieten, das man khaine luterische oder schenntliche puecher, damit die iugennt verfuert werden möchte, in der khnaben herberg nit bringe oder inen sonst gegeben werden. So aber das durch yemandt, wer der seye, beschehe, solle er es gedachtem vnnserm obristen stalmaister [dále fol. 11v] zuwissen thuen. Vnd zu merer verhuettung allerley vbels, so daraus entsteen möcht, soll er hofmaister allen khnaben ernstlich auflegen, das ir khainer ausserhalb irer leern, puecher, sunst durchaus in khainem buech nit lese oder bey ime behalte, er habe es dann zuuor ime hofmaister vnd dem preceptor gezaigt vnd sehen lassen.

So soll auch khainem edln khnaben khlain oder groß, wann oder wohin er das begerte, on vorwissen vnd erlaubnus vorgemelts vnnsers stalmaisters außzugeen vergundt noch gestat werden, allain was geen hof vnd sonst irem dienst betrifft, vnd welcher das vberfuer, soll er hofmaister dem stalmaister vom stundan anzaigen.

Betreffenndt aber so ain edl khnab khrannckh wurde, soll benanter hofmaister zu demselben khnaben offt sehen vnd guete ordnung geben, damit demselben khnaben mit allem vleiß, als mit nutzlicher vnd gesunder speis vnd dranckh dergleichen mit erczeneyen, gueter ligerstat vnd aller anderer notturfftiger wardt, wie man [dále fol. 12r] ine am ehisten widerumb zu seinem gesundt helfen mag, auf

das vleissigist auß gewardt werde vnd dem khnaben etwo durch verwarlosung nit merere khranckhait zuesten vnd eruolgen thue.

Item wann wir außreiten wurden, soll er hofmaißter die stundt, wann auch wieuill khnaben ieder zeit reiten sollen, bey dem obristen stalmaister nemen. Darauf soll er ordnung geben, damit die khnaben zuderselben stundt vertig seien, auch die sachen, so sy vnns fuern muessen, wie breuchig ist, zu inen nemen vnd bis sy zu roß sitzen, bey inen beleiben vnd den bereiter so mit inen reit freundlich pitten, das er vleiß prauche, damit sy altzeit nacheinander reiten, auch so man stil halt beyeinander beleyben vnd khain muetwillen weder mit den roßen, noch sonst anheben vnd so wir am gejaidt oder sonst vberlandt sein, das sy vns nicht weniger als im ordenlichen leger vleissigclich dienen vnd aufwarten sich, auch wann sy essen zuchtigclichen halten. Doch soll er alweg sehen, damit inen auf dem gejaidt vnd wie es sich sonst also zuetregt von der khuchl aufs wenigist zwo vnd souil sein khan guete [dále fol. 12v] warmbe speis gegeben werden. Vnd wouer sich ain khnab der ennde vngeschigkht hielt, derhalben er sein vleissig nachfrag haben soll, das er dasselb vilgemeltem stalmaister vonstundan anzaige. Hieneben soll er auch ordnung geben, damit wann wir außgeriten vnd spat wider khumben, das altzeit vier khnaben, deren so anhaimbs beliben sein, bey gueter zeit vnns mit windliechtern entgegen geen vnd einleichten.

Wann aber die khnaben mit den bereitern in das veldt reiten wurden, soll er es bey den breitem guetlich dahin bringen vnd sich mit inen freundlich vndereden, das sy inen alwegen, wann die khnaben nit in der schuel sein, damit sy souil muglich ist, khain lection versaumen vnd der schuel muessig sein, ain stundt furnemen vnd die khnaben ausfuern. Wann aber ain breiter selbst etlich khnaben, so mit reiten sollen, benemen wurde, das soll inen nit zuegelassen werden. Sonder er hofmaister vnd preceptor gemainclich die grösten darzue verordnen vnd khainen der vnder zwelf iaren ist, also in das veldt reiten lassen.

Item souer ain ordinari fechtmaister, so von vns besöldung hat, zu hof ist, vnd der die khnaben [dále fol. 13r] im fechten täglich vnderweisen wirdt, soll er hofmaister bey den khnaben darob halten, damit ime ain ieder khnab, wellicher vber vierzehen iar alt ist, ain gulden, die aber darunter sein, ain halben guldin iarlichen schenngkhen. So er aber von vns khain besoldung het vnd sich allain von dem, doch das er auch souil dessto vleissiger sey ennthalten muest, so sollen ime die khnaben, so vber vierzehn jar sein, ieder das iar zwen guldin, die iungern aber iarlichen ain guldin zu seiner vnderhaltung schenckhen.

Sunst vnd ausserhalb des soll khain khnab weder ime hofmaister, oder den preceptorn, noch iren hausfrawen, auch camer trabannten, iren dienern noch sunst durchaus niemandt khain schangkhung weder an gelt, oder gelts werdt nit geben, noch sy selbst von inen, noch iren freunden oder andern von iren wegen nit nemen

oder er hofmaister on vnnsers stalmaisters erlaubnus zunemen gestatten, sonnder wo er das erfuer, dasselb alspaldt ime als obristen stalmaister zuwissen thuen.

Item gedachter hofmaister soll auch insonderhait vleis ankhern, das khain khnab oder andere person [dále fol. 13v], es sey preceptor, vnderpreceptor, camer trabanten, diener oder andere person, niemandt außgenommen, so zu den khnaben zueganng hat, weder zu hof, noch in ir herberg oder anderßwo khainer dem andern khain gemessens, ganntz oder halbs nit zuetrinckhe oder bringe, noch gewarte. Vnd wouer es ain khnab vberfarn wurde, soll derselb auf das erstmal doch mit vnnsers stalmaisters vorwissen vnd beuelch mit zwainzig gueter strach auf die plaß haut, das andermal mit vierzig vnd das dritmall mit achzig strach gestrichen vnd also allemal duppliciert werden. Wann aber ainer dardurch vol oder sunst vngeschickht wurdt, soll er hofmaister auch solches dem stalmaister anzaigen, den wirdt er alßdann nach harter seinem, des khnaben verschulden nach, zu straffen wissen. So es aber ain andere person mit dem zuetrinckhen vberfuer, dem soll das erstmal ain wochen, das andermal zwo, das dritmal ain monat besöldung abzogen vnd alßdann auch allemal dupliert werden. Wann aber ainer vol wurde, es were er oder ainer vnder den preceptores, dem soll das erstmal zway monat besöldung abzogen, das [dále fol. 14r] andermal mit der gefennckhnus gestrafft vnd daruber geurlaubt werden, was aber das ander gesindt ist, dem soll das erstmal zwo wochen, das andermal ain monat vnd das dritmall zway monat besöldung gerodiert vnd darzue mit der gefennckhnus vierzehen tag mit wasser vnd prot gestrafft vnd daruber geurlaubt werden. Doch alles mit gedachts stalmaisters vorwissen vnd beuelh.

Er hofmaister soll auch dise sein instruction niemandt, wer der sey, nit sehen, lesen oder hörn lassen, noch abschrift dauon geben, sonder fur sich selbst behalten vnd volziehung thuen.

Beschlieslich wiewol dem preceptor auch ain instruction, wie er sich halten solle, gegeben ist worden, nicht desstweniger, solle er hofmaister in allem dem, was ime vnns zu eeren vnd den khnaben zu nutz vnd zucht fur notwendig vnd guet ansicht vnd zuuorab, damit vnns durch die khnaben, souil ir diennst betrifft, vleissig gediennet werde, seinem pestem verstandt nach vleiß anwenden, das es bey den khnaben allenthalben recht zuegee vnd das ihenig wie [dále fol. 14v] in diser instruction begriffen, volzogen werde. Vnd dieweil man alles in der instruction nit begreifen khan, soll er hofmaister seinen verstandt vnd vleiß brauchen vnd ob ime weiters darinnen er sich nit zuhalten wist furfiel, soll er altzeit bey dem obristen stalmaister, doch alle inportunacion verhuet, beschaidt daruber nemen. Dergleichen ob sich auch der preceptor oder vnderpreceptor in ainem oder mer weeg vngepurlich vnd der instruction zuwider hielten, soll er sich derwegen mit inen in khainerley zanngh oder das er inen villerlay ordnung vnd maß geben wolte khains wegs nit einlassen, sonder was nötig ist vil gehortem stalmaister anzaigen. Es were dann,

das ime der preceptor so gar woll verwandt vnd vertraut were, so möcht er ime dasselb haimblich, glimphlich vnd freundlich vndersagen vnd sy also paid miteinander allerley vndereden, handlen vnd verrichten, damit es allenthalben recht vnd ordenlich zugee. An dem allem erstat gemelter hoffmaister vnnsern ernnstlichen willen vnd beuelch. Geben in vnnserm kuniglichen schloß Prag, den zwainzigsten tag augusti im funfzehenhundert [dále fol. 15r] vnd neunvnduirzigisten, vnnserer reiche des römischen im neunzehenden vnd der andern im dreivndzwanzigsten jaro.

Ferdinandus subscripsi

*Ad mandatum domini
regis proprium*

*Philipp Brenner³⁾ manu propria
Melicher von Hoberckh⁴⁾ manu propria
Lanndsidl⁵⁾ manu propria
Registrata Dunant⁶⁾*

Eur Majestät edlen knaben hofmaisters Wilhalmen von Pollerstras instruction

---

³⁾ Pravděpodobně Philipp Preiner, rada dvorské komory: uveden nejen v soupisu dvořanů Ferdinanda I. z let 1550-1551, ale i v dalších „Hofstaatsverzeichnisse“. Srov. Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR (Hg.), *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung. Von maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)*. 2. Band. *Aktenstücke 1491-1681*, Wien 1907, s. 169, 173.

⁴⁾ Jde o radu dvorské komory Melchiora Haberckha doloženého například v seznamu dvořanů Ferdinanda I. z let 1550-1551 (ovšem i později). Srov. tamtéž, s. 169, 173.

⁵⁾ Pravděpodobně se jedná o Steffana Lanndsidla, doloženého v kanceláři dvorské komory k letům 1550-1551 až 1553-1554. Srov. tamtéž, s. 170, 173, 181.

⁶⁾ Jde s vysokou pravděpodobností o Eustacha Dunandta doloženého v kanceláři dvorské komory opakovaně v soupisech dvořanů Ferdinanda I. z let od přelomu 30.-40. let 16. století. Ve funkci taxátora a registrátora sloužil ještě v době Maxmiliána II. (1567). Srov. tamtéž, s. 158, 163, 166, 170, 174, 178, 182, 185, 190.

Č. 2. Instrukce pro preceptora edlknobů na dvoře Ferdinanda I., s. d. s. l., ÖStA
Wien, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv, Finanz- und
Hofkammerarchiv, Instruktionen, Sign. 84

[fol. 29r] *Ferdinand von Gottes gnaden romischer auch zu Hungern vnd Behaim
etc. kunig etc.*

*Instruction auf den gelerten unnsern getreuen lieben N.⁷⁾ unnserer edl knaben
preceptor, wie vnd was massen derselb in seinem ambt vnd dienst hanndlen soll.*

*Erstlich sol gemelter preceptor in der edl knaben herberg ligen vnd, so offt ain
feyr oder suntag ist, bey gueter zeit den knaben so sy sich angelegt, geseübert vnd
ir gebet verzicht haben, ehe es zeit wirt geen hof zu geen, das Euangeli, so man
denselbigen tag lesen vnd predigen wirt, auch verleßen, vnd wouer er souil zeit hat,
exponiern. Darnach soll er sambt dem hofmaister die knaben, da almal zwen und
zwen neben einannder geen sollen, gen hof vnd wider in die herberg beglaiten,
auch acht haben, das sy vnnderwegen vnd zu hof gancz züchtig seien. Vnnd ob
inen yemandt von herrn oder adl vnnd sonnderlich, was vnnsere rät vnnd sonnst in
hohen ambtirn sein, vnnderwegen oder zu hof bekommen oder sy von yemandt gefragt
wurden, denselben sollen sy ir gepurlich reuerencz thuen vnd gancz züchtiglich
antwort geben vnnd sonnst mit niemandt kain geschprech oder geschwecz, noch
sich sonnst weder mit worten, noch gepeuten unczüchtiglichen halten. Das sy
[dále fol. 29v] auch vor dem altar aufrecht steen oder knüen vnd die mit den
windtlichtern iren diennst, wie sich gebürt vleissig verrichten, auf die predig mit
andacht merckhen. Damit sy aber dessten paß vnd vleissiger darauf achtung haben,
sol er preceptor ungeuerlich zwo stundt nach essen yeden knaben in sonnderhait
ymb den inhalt vnd substanncz des Euangeli, so auf denselbigen tag gepredigt ist
worden, vnd was er aus derselbigen predig gemerckht und genumen hab, befragen
vnd inen alßdann nach demselbigen in der teutschen oder anndern frembden sprach
ain kurzweilige vnd tapfere kriegshistori ain stundt verlesen vnd allen vleiß
anwenden, das sy neben der lateinischen sprach auch anndere sprach reden vnd
teutsch schreiben lernen. Derhalben soll er preceptor vnd sunst alle, die vmb die
knaben sein vnd lateinisch künen, soliche sprach mit inen reden, damit sy souil
desster mer in yebung kumen, sy allzeit vnnderweisen. Dergleichen sol er precep-
tor an allen feyerabendt vnd feyrtagen mit den knaben zu der vespen vnd wider
dauon geen vnd auch vleiß haben, damit sich die knaben züchtig erczaigen vnd halten.*

---

⁷⁾ Za tímto značka pro doplnění textu, který je napsán vlevo na straně: „yeczigen vnnd
khunfftigen“ a dále přeškrtnuto: „vnnsern yeczigen vnd [??] khunfftigen“.

Auch sol er nit vnnderlassen, sonnder ordnung geben, damit die knaben albeg zwaimall im iar, nemlich [dále fol. 30r] zu weinechten vnd ostern beichten, vnd die, so iren genuessamen verstanndt vnd das alter haben, das hochwirdig Sacrament anphahen.

So es aber an werchtagen ist, soll obgedachter preceptor sumer vnd winters zeit allemal vmb funf vr bey den knaben sein, mit inen zu den Meß geen vnd entlichen sehen, damit er allzeit, so es sechse schlecht vnd ehe daruor dann darnach die knaben zu lernen vnd zu studieren anfahe, vnd die knaben also drei stundt nach-einander, nemblich biß auf neun vr, vnnderweise vnd yederzeit puecher vnd autores prauche, daraus die knaben allen nucz vnd guet sitten erlernen vnd begreiffen mugen.

Doch soll er preceptor albeg die beschaidenhait prauchen, das er allzeit die acht knaben, so vnns zu tisch dienen muessen, am ersten vnd vor den anndern, damit sy bey gueter zeit, doch nit vor neune, zum diennst geen, mugen aufsagen lassen. Weliche aber zu morgens bey der Meß mit den windtliechtern gediennt vnd die lection versaumbt heten, denen sol er in sonderhait furgeben, damit sy am aufsagen, die letsten sein und ir rechte schuelzeit den anndern gleich auch erraichen mugen.

Dann nach verprachtem fruemall haben die knaben [dále fol. 30v] erlaubnus biß auf zwelffe allerlay kurczweil zutreiben oder sich in der musica vnd anndern khunsten zu yeben. Doch sol er preceptor altzeit vor zwelffe in der schuel sein, damit die khnaben zu derselben stundt wider umben zulernen anfahen. So soll er sy also drey stundt, nemlich von zwelffen biß auf dreue, vnnderweisen vnd nit von inen khumen. Daneben auch sonderlich die gar klain knaben, so nit lesen, noch ainicht latein oder nit beten kunden, albeg von den anndern vnnderschiedlich vnnderweisen vnd auch beten lernen. Er soll auch, ausgenomen iren hofmaister vnd vnderpreceptor, in die schuel zu inen niemandt lassen.⁸⁾ Wouerr aber gemelte preceptores in der gedachten zeit an groß echaftt vrsachen zu dem dienst nit kumen vnd er preceptor die knaben nit zubemelter zeit, nemlich vor mittag von sechse biß auf neune vnd nach mittag von zwolffe biß auf dreue, mit lernen vnnd er weiter in verwaltung seines diennst, wie hierunnden begriffen sich, vnfleissig halten wurde, soll ime [dále fol. 31r] das erstmall von vnnsERM stallmaister guetlich vnndersagt, das andermall ain monat besoldung gerodiert vnd wo es nit helfen wurd, mit vnnsERM

---

⁸⁾ Zde značka pro vsuvku: „sich auch befeissen ausserhalb der zeit, so er selbe studiern will vnd sonderlich, als lanng di khnaben lernen, bey inen zu sein, vnd so ime etwas furfiel, das er von inen geen mues, solle er mitler weil den vnderpreceptor bey inen lassen, damit alweg ir ainer bey inen sey“. Hned zatím je přeškrtnutý text: „vnd nach verprachter lernung von denen nit geen, biß der vnnderpreceptor, so er etwo nit da were, widerumb haimb kumbt, welicher allzeit zu ennt der schuelzeit bey den knaben sein soll“.

vorwissen geurlaubt werden. Vnnd wouer der hofmaister es ime ubersehe vnd nit vnserm stalmaister anczaget, soll er dem preceptor gleich gestrafft werden. Da soll er preceptor auch sein achtung haben, wouer yemandt frembder in zeit der schuel oder sunst von der knaben freundten oder anndern kheme vnnd brief oder annder mündlich potschafft an die knaben hetten, die sollen zu inen nit gelassen werden. es sey dann zuuor ime preceptor oder dem hofmaister anczagt, dieselb potschafft mag alßdann in beysein des preceptors verricht werden.

In sonnderhait soll er auch, bey verlierung vnnsere genad, mit vleiß darauf merckhen, damit in der knaben herberg kaine lutterische oder schenndtliche puecher von niemandt getragen oder inen sonnst gegeben oder vorgelesen werden, vnd wo es gescheh, bemeltem vnnsere obristen stallmaister anczagen. So soll er auch den knaben ernstlich verpietten, vnndersagen vnd bey irer straf auflegen, das ir kainer in anndern puechern, ausserhalb deren, darynnen sy studieren, nit lese oder bey inen [dále fol. 31v] behalten. Er laß sy dann zuuor ine preceptor sehen, so soll er auch, souil muglich ist, bey den knaben sein vnd bleiben, auch sumers zeiten nachdem nachtessen mit inen etwo in der nehent in ainen schonen lustigen garten geen, das die knaben daselbst auch allerlay kurzweil mit springen, ringen, tannzen, wettlauffen, stain vnd stanngen werffen, pal spielen vnd dergleichen treiben mugen. Im winter aber sollen sy beieinander in der herberg beleiben vnd soll ainer aus den knaben, welichen er preceptor am tauglichisten darczue acht, den anndern etwo ain schaue lustige vnd kurzweilige kriegshistori vnd anndern manlichen thaten in teutscher sprach vorlesen vnd mit dem solle also⁹⁾ vnnder inen¹⁰⁾ vmbgewechslet werden.

Wer sol vilgedachter preceptor dannocht sein achtung haben, damit die knaben, so bey irem hofmaister essen, mit zimblischer speiß vnd tranckh, dergleichen elaider, ligerstat, da albeggen zwen nemlich ain clainer vnd ain grosser in ainem path ligen sollen. Dergleichen so ain knab kranckh wurde, mit erczneyen vnd wartung, auch sonnst in allem anndern, so sy zu irer notturfft be[dále fol. 32r] durfftig sein werden, vermug seiner bestallung seuberlich vnd sonnderlich im winter vor der kelten vnnd im sumer vor der hicz genuessamlich versehen werden. Wo das nit beschehe vnd er preceptor sehe, das die knaben ainichen mangl liden, soll er dasselb irem hofmaister sauerr er ime annderst so wall verwannt guetlich vnd freuntlich haimblichen anczagen vnd vnndersagen, auch yederzeit allerlay von wegen der knaben zucht vnd wesen mit ime vnnderreden. Wann er aber sehe, das ers von ime nit fur guet nemen wolt vnd die knaben mangl liden, soll er sich darumb

---

⁹⁾ Tato dvě slova místo škrtnutého textu: „vorlesen“.

¹⁰⁾ Toto místo škrtnutého „den knaben“.

in kain disputation einlassen, noch ime ainicherlay maß vnd ordnung zugeben haben, sonnder dasselb was notig ist, vnnsERM obristen stallmaister vnuerczogenlich zuwissen thuen.

Es sol auch hinfur kainem edl knaben, klain oder groß, wann oder wohin er das begerte an vorwissen vnd erlaubnus gedachts vnnsers obristen stallmaisters auszugeen, nit vergunt oder gestat werden, allain was geen hof vnnd sonst iren diennst betrifft. Welicher aber das uberefahren wurde vnd sich vngehorsam hielt, soll er preceptor soliches beruertem stallmaister von stundan anczaiagen [dále fol. 32v].

Dergleichen wann die knaben mit den bereittern in das veld reitten sollen vnd die bereitter nach den knaben schickhen oder etlich die, mit inen reiten sollten, benennen wurden, das soll inen nit zuegelassen werden. Sonnder er preceptor vnd der hofmaister sollen es bey den bereittern guetlich dahin hanndln, damit dasselb ausreiten zu der zeit, so die knaben nit in der schuel sein, beschehe vnd sy an der lernung souil muglich ist, nicht versaumen. Er soll auch verschaffen, das allemall die grossten knaben vnd die so vber zwelff iar sein in das veld reiten.

Item er soll auch von kainem knaben, noch von niemandt andderm, in irem namen kain schannckhung weder in gelt, oder geltswerdt an des stallmaisters erlaubnuß nit nemen, auch das kainem anddern zuestehen, sonnder wo er das erfuer, ime obristen stallmaister von stundan zuwissen thuen.

Sunst sol er preceptor, wann sich etwo die knaben mit der lernung vnfleissig oder sonst in annder weg vnczuchtig vnd vngepürlich halten wurden, macht haben, sy yederzeit der gepur nach zustraffen vnnd soliches kainem vbersehen, so das [dále fol. 33r] aber auch nit helfen, sonnder weiter durch sy ubertretten wurd, sol er sambt irem hofmaister soliches dem stallmaister entdeckhen.

Item gedachter preceptor soll auch in sonnderhait vleiß ankeren, das kain knab oder anddere person, niemandt ausgenomen, so zu den knaben zuegang haben, weder zu hof, noch in ir herberg kainer dem anddern kain gemessens ganncz oder halbs nit zuetrinckhe oder pringe, noch gewarte. Vnd wouerr es es bey ainem kannben oder anddern merckhet soll, ers vnuerczogenlich vnnsERM öbristen stalmaister anczaiagen, der wirt sy vnnsERM beuelch gemaß wol zu straffen wissen.

Dem allem soll er preceptor mit vleiß vnd treue nachkomen vnd dise sein instruction niemand, wer der sey, nit sehen, lesen oder hören lassen, noch abschrift dauon geben, sonnder fur sich selbst behalten vnd volziehung thuen.

Beschliesslich wiewol dem hofmaister auch ain sondere instruction, was er sich halten solle, gegeben ist worden, nichts desstweniger solle er preceptor in allem dem, was ine vnns zu eern vnd den knaben zu nucz vnd zucht fur nottwendig vnd guet ansicht vnd zuuor ab damit vnns durch die knabn, souil iren diennst betrifft, vleissig gedient werde, seinem pesten verstanndt nach vleiß anwenden. [dále fol. 33v] Das es bey den knaben allenthalben recht zuegee vnd das ihenig, wie

in dieser instruction vermelt, volczogen werde vnd ob ime weiters so nit hierynen begriffen furkhäme vnd er sich darynen nit zuhalten wist, sol er altzeit bey vnserm obristen stalmaister beschaid daruber nemen vnd sol also alles mit dem hofmaister ainig vnd treulichen verrichten sich auch, ausserhalb was die schuel betrifft, in kain disputation, wie ob laut mit ime nit einlassen. An dem allen thuet er vnnsern ernstlichen vnd gefeligen willen vnd maynung. Geben

Martin H o l ý

EXERCITIA AULARUM. COMMON AND FESTIVE DAYS OF PAGES AT THE COURT OF FERDINAND I IN THE MID-16TH CENTURY IN THE LIGHT OF TWO PRESERVED DIRECTIVES

Summary

Detailed directives for the “Hofmeister” and preceptor of noble boys, which were analysed and published in the Appendix, enable us to understand the form of pagehood on the Court of Ferdinand I. The pages’ daily programme on common and festive days is relatively well documented in the two sources. The pages were systematically trained and educated in court demeanour, so called chivalric exercises: equestrian skill, fencing, ball games, wrestling, running, bar throwing, dancing, classic languages (i.e. Latin), modern languages (i.e. German), religious studies, etc. In addition, they served the monarch at various opportunities, on everyday basis (e.g. serving him at his table) and in some more special situations (e.g. accompanying him on his journeys, or coming to meet him with lanterns when it was dark, etc.).

The directives also indicate the division of authority of persons involved in training and educating the pages. They not only comment on the “Hofmeister” and preceptor, but inform on other persons’ duties, too: the sub-preceptor (“Unterpräzeptor”) trabants, (“Cammertrabanten”), the landlady (“Hausfrau”) and other servants or persons hired for training the boys, e.g. swordsmen. The main role of the directives lies in practical regulation of individual aspects and a thorough superintendence of the noble boys’ movements and activities. Emphasis is also put on the religious aspect. Despite the confessional heterogeneity of the court organism, Lutherism was persecuted. During their tutoring, the boys’ private reading was regulated and no Lutheran or other harmful books (“*luterische oder schenntliche puecher*”) were permitted.

The testifying value of both directives, however, is limited by the impossibility to clearly find out to what extent they were observed in reality. With regard to their factuality and severe sanctions, which were applied in case of violations, they were probably maintained, at least globally. In addition, the directives are not only of a normative nature, ingrained and proven routines were probably taken into account when they were conceived.